

УДК 378:141:371.134

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-2.32>**Л. А. Руденко**доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ПРОЄКТУВАННІ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Стаття присвячена проблемі готовності майбутнього фахівця до здійснення професійної взаємодії. Наголошено на тому, що взаємодія виступає і процесом, і результатом. Завдяки аналізу наукової психолого-педагогічної та філософської літератури доведено, що явище професійної взаємодії не досліджувалось у сфері вищої військової освіти.

Розкрито сутність системного теоретико-методологічного підходу. Зокрема, зазначено, що системний підхід дає змогу сформувати системне бачення об'єктивної дійсності, у якій кожен об'єкт уже є системою. Перевагами системного підходу є такі: широта пізнання у вивченні системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії дає змогу визначати синергетичні властивості цієї системи; декомпозиція системи з метою визначення ключового першоелементу системи підготовки; побудова алгоритму інтерпретації та обґрунтування змісту, характеру, достовірних зв'язків у системі з метою виявлення нових механізмів результативного її (системи) функціонування; забезпечення тісного зв'язку з іншими теоретико-методологічними підходами і створення інтегративного способу використання відповідних наукових підходів.

Завдяки аналізу наукових праць фахівців прикордонного відомства та використанню системного підходу побудовано систему підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до здійснення професійної взаємодії. Подано та розкрито зміст основних елементів такої системи (педагогічні умови, суб'єкти та об'єкти тощо). Схарактеризовано вертикальну та горизонтальну структури згаданої системи. Перераховано важливі характеристики системи підготовки офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії: контроль і пропуск транспортних засобів та осіб; інженерно-технічне оснащення кордону, організація та здійснення прикордонного контролю; припинення незаконного переміщення транспортних засобів та осіб через державний кордон; узгодженість діяльності з військовими формуваннями та правоохоронними інституціями щодо захисту кордону; здійснення оперативно-розвідувальної діяльності; реалізація інформаційно-аналітичних і пошуково-розшукових процедур щодо забезпечення цілісності кордонів держави; участь у протидії злочинним утворенням різного виду.

Ключові слова: взаємодія, система, системний підхід, елементи, професійна взаємодія, професійна підготовка, майбутні офіцери-прикордонники, Державна прикордонна служба, прикордонне відомство, охорона та захист кордону.

Постановка проблеми. Суспільство побудоване так, що включає в себе такі елементи, як особистість, група, інституція, а також взаємні процеси. Правоохоронні фундаментальні інститути належать до цієї соціальної структури. Прикордонна служба України є інститутом, тобто таким утворенням, без якого нормальне існування вітчизняного соціуму неможливе. Слід зазначити, що стан українських фундаментальних суспільних утворень можна назвати маргінальним (перехідним). Прикордонна служба України зобов'язана виконувати важливі функції державного та міжнародного рівнів, у зв'язку із чим від представників цього відомства вимагають високого рівня професіоналізму, компетентності та освіти. Саме це міркування в системі вищої школи є нині ключовим: надати якісну підготовку майбутнім фахівцям будь-якої галузі, зокрема правоохоронної. Ефективне функціонування Прикордонної служби залежить також від такого компонента, як здатність майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії.

Обсяги сучасної інформації, масштаби глобалізації, стан українських справ у міжнародній сфері, надання пріоритету західному векторові функціонування суспільства лежать в основі актуальності дослідження проблеми формування здатності майбутніх фахівців до професійної взаємодії [2].

Спроможність фахівців здійснювати професійну взаємодію є актуальною проблемою сучасного суспільства [6].

Мета статті – аналіз системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретельний аналіз представленої проблематики засвідчує існування чималої кількості наукових праць, що підтверджують її значущість і багатоаспектність.

Історична епоха античного часу створила фундамент механічної концепції взаємодії, актуальний і сьогодні. Ця проблематика є об'єктом уваги науковців, які належать до різних освітніх

галузей: Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Геґель, І. Кант, О. Коротаєва.

Науковці займались вивченням проблеми з різних ракурсів, зокрема І. Зимня, Л. Петровська та інші, визначаючи питання взаємодії з філософських, соціологічних і педагогічних позицій; Т. Чаплі розкрив зміст інформаційної взаємодії; Ф. Розанов – соціальної взаємодії; Н. Данилевський – мультикультурної; Н. Кашей – соціальної та політичної тощо.

Виклад основного матеріалу. Вивчення сутності проблеми забезпечення здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії в системі їхньої фахової підготовки є можливим на основі визначення суті, змісту та видів певних професійних компетенцій [5].

Забезпечення фахової підготовки майбутніх офіцерів прикордонного відомства до взаємодії можливе на основі дотримання положень ключових методологічних підходів: синергетичного, компетентнісного, акмеологічного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного та системного.

З поданих вище теоретико-методологічних підходів на особливу увагу заслуговує саме системний підхід, оскільки врахування його положень і концепцій дає змогу проєктувати систему підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії.

Системний підхід у наукових педагогічних дослідженнях можна назвати популярним. Таку ситуацію можна пояснити так: системний підхід дає змогу сформулювати системне бачення об'єктивної дійсності, у якій кожен об'єкт уже є системою. Завданням дослідника у використанні системного підходу є визначення цілісності об'єкта, механізму, що забезпечують таку цілісність. Водночас, оскільки система містить відповідні елементи, необхідно розкрити всі наявні різноманітні типи зв'язків між ними (елементами) і врешті-решт звести їх в єдиний теоретичний опис [7].

Витоки системного теоретико-методологічного підходу пов'язані з філософською діалектикою. Унікальність системного підходу полягає в його універсальності, жоден методологічний підхід не дає змоги вивчати об'єкт і як цілісне утворення, і як комплекс підсистем, компонентів та елементів, і водночас особливостей відповідних взаємозв'язків між ними. Системний підхід уможливив виділення так званого «зовнішнього» та «внутрішнього» середовища, в якому і з якими пов'язаний об'єкт як система.

У вирішенні запропонованої проблеми нами обрано системний підхід, оскільки він відкриває спектр таких можливостей у дослідницькій діяльності:

- широта пізнання у вивченні системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії дає змогу визначати синергетичні властивості цієї системи;

- декомпозиція системи з метою визначення ключового першоелементу системи підготовки;

- побудова алгоритму інтерпретації та обґрунтування змісту, характеру, достовірних зв'язків у системі з метою виявлення нових механізмів результативного її (системи) функціонування;

- забезпечення тісного зв'язку з іншими теоретико-методологічними підходами та створення інтегративного способу використання відповідних наукових підходів.

Слід звернути увагу на ще одну важливу характеристику системного підходу: можливість фіксації кількісних та якісних змін досліджуваного об'єкта. Педагогічна наука сьогодні належить до різновиду тих гуманітарних наукових сфер, що активно використовують такий метод, як експеримент. До певного часу експеримент належав лише до природних наук, а його перенесення в гуманітарні знання здійснило наукову революцію. Тому з метою отримання достовірної інформації педагогічно-дослідники застосовують експерименти, а системний підхід уможливорює отримання інформації про зміни кількісних та якісних параметрів об'єкта, що вивчається.

Системний підхід у проєктуванні системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії використовується задля підвищення рівня ефективності їхньої професійної підготовки загалом.

На нашу думку, теорія систем, або системний підхід, тісно пов'язана з моделюванням, оскільки забезпечує можливість створення аналогу такого об'єкта, який необхідно дослідити. Водночас моделювання та системна теорія створюють умови для внесення відповідних коректив у систему або в модель, що спроектували.

Зважаючи на існування згаданих досліджень, варто наголосити, що фундаментальні засади саме взаємодії є нині не до кінця визначеними, зокрема системи професійної взаємодії в Державному прикордонному відомстві України [4].

Зміст системи підготовки майбутніх офіцерів Прикордонної служби до професійної взаємодії у науковій роботі позиціонується як комплекс певних складників, що є залежними одне від одного та мають певний структурно-функціональний зміст. У ролі складників системи підготовки курсантів-прикордонників до професійної взаємодії є педагогічні умови формування здатності до професійної взаємодії, організаційні форми цієї підготовки, фундаментальні методологічні підходи, сукупність традиційних і новітніх навчальних засобів і методів.

Побудова та обґрунтування системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії є важливим компонентом вітчизняної системи освіти. Детальну характеристику

та аналіз цієї системи можна проводити як за послідовністю (горизонтальною структурою), так і за ієрархією (вертикальною структурою) [3].

У вертикальній ієрархії системи підготовки майбутніх офіцерів Прикордонної служби до професійної взаємодії передбачено зміст освіти певного рівня – від загальноосвітнього навчального закладу і до закладу вищої освіти у прикордонному відомстві (Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, далі – НАДПСУ).

У горизонтальній структурі згаданої вище системи передбачено практичне відпрацювання навичок професійної взаємодії фрагментарним способом протягом навчальних занять в освітньому процесі НАДПСУ, а також під час реалізації практики (стажування) в органах і підрозділах охорони та захисту державного кордону України. Схарактеризовані вище структури не є остаточними, оскільки залежні одна до одної та від екзогенних та ендогенних чинників. Це, у свою чергу, дає змогу провести взаємну корекцію.

У спроєктованій системі підготовки майбутніх офіцерів прикордонної служби до професійної взаємодії заслуговують на увагу такі її об'єкти, як курсанти та представники наукового педагогічного складу, а також зміст навчальних дисциплін: філософії, педагогіки, соціології, політичних та економічних систем, етики, морально-психологічного забезпечення діяльності тощо).

До важливих характеристик запропонованої системи належить також зміст майбутньої професійної сфери офіцерів-прикордонників, зокрема: контроль і пропуск транспортних засобів та осіб; інженерно-технічне оснащення кордону, організація та здійснення прикордонного контролю; припинення незаконного переміщення транспортних засобів та осіб через державний кордон; узгодженість діяльності з військовими формуваннями та правоохоронними інституціями щодо захисту кордону; здійснення оперативно-розвідувальної діяльності; реалізація інформаційно-аналітичних і пошуково-розшукових процедур щодо забезпечення цілісності кордонів держави; участь у протидії злочинним утворенням різного виду [1].

Отже, специфічний зміст, структура та властивості системи підготовки майбутніх офіцерів

Прикордонної служби до професійної взаємодії уможливають удосконалення професійної діяльності офіцерів Прикордонної служби України.

Висновки. Системний підхід вважають у науці універсальним, оскільки відбувається врахування безлічі умов та особливостей досліджуваного процесу чи явища. Використання згаданого підходу у вивченні представленої проблеми дало змогу визначити сильні і слабкі сторони в системі підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії. Практична реалізація спроєктованої системи дасть змогу внести своєчасні корективи й підвищити компетентність офіцерських кадрів прикордонної служби.

Список використаної літератури:

1. Балл Г. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти. Освіта і управління. 1997. Т. 1. № 2. С. 21–36.
2. Гилфорд Д. Три сторони інтелекта. Психология мышления. Москва : Просвещение, 1955. С. 433–456.
3. Гончаренко С. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
4. Дияк В. Особливості соціально-економічної підготовки як складової фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні та психологічні науки.* 2013. № 3. С. 76–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarpv_ppn_2013_3_10 (дата звернення: 02.11.2019).
5. Іщенко Д. Методика оцінювання професійної компетентності офіцерів відділів прикордонної служби. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки.* 2015. № 2. С. 121–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadrspn_2015_2_13. (дата звернення: 05.11.2019).
6. Нечаєв Л. Підготовка студентів педінститутів до взаємодії з учнями : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 1991. 18 с.
7. Стеченко Д., Чмир О. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : Знання, 2005. 309 с.

Rudenko L. System approach to designing training system of future border officers to professional interaction

The article is devoted to the problem of future professional's readiness for professional cooperation. It is emphasized that interaction is both a process and a result. Due to the analysis of scientific psychopedagogical and philosophical literature it is proved that the phenomenon of professional interaction has not been investigated in the field of higher military education.

The essence of the system theoretical and methodological approach is revealed. In particular, it is stated that the system approach allows forming a systematic vision of objective reality, in which each object is already a system. The advantages of the systematic approach are: the breadth of knowledge in the study of the system of training of future border guards for professional interaction allows to determine the synergistic properties

of this system; decomposition of the system in order to identify the key element of the training system; creation of an algorithm of interpretation and substantiation of the content, character, reliable connections in the system, in order to identify new mechanisms of its effective (system) functioning; ensuring close links with other theoretical and methodological approaches and creating an integrative way of using relevant scientific approaches.

Through the analysis of the scientific work of border guards and the use of a systematic approach, a system of training future border guards for professional interaction was built. Content and main elements of such system (pedagogical conditions, subjects and objects, etc.) are presented and disclosed. The vertical and horizontal structures of the mentioned system are characterized. The important characteristics of the system of training officers-border guards for professional interaction are listed: control and admission of vehicles and persons; engineering and technical equipment of the border, organization and implementation of border control; stopping the illegal movement of vehicles and persons across the state border; coherence of activities with military units and law enforcement institutions on border protection; implementation of operational intelligence activities; implementation of information-analytical and search-and-search procedures for ensuring the integrity of state borders; participation in counteracting criminal acts of various kinds

Key words: *interaction, system, complex, elements, professional interaction, professional training, future border guards, State Border Service, Border Protection, Border Protection and Protection.*